

ЮСТІНІАН

ВИДАВНИЧА ОРГАНІЗАЦІЯ

Благо народу є найвищим законом

Salus populi suprema lex esto

ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ

#11/2009

Грубіно Андрій

Кандидат історичних наук, старший викладач кафедри теорії та історії держави та права Тернопільський національний економічний університет

Формування історико-правових компетенцій у майбутнього правника

Одним з основних завдань сучасної освітньої політики є забезпечення якості освіти, адекватної темпам розвитку суспільства. Якісна освіта як складова суспільно-економічної діяльності покладено в основі розвитку будь-якої країни, а в період постіндустріального та інформаційного суспільства стала базовою умовою конкурентоспроможності держав, їхньої національної безпеки, впливу на глобальні економічні і соціально-політичні процеси. Якість вищої освіти є підвалиною для побудови як загальноєвропейського освітнього простору, так і систем освіти в країнах – учасниках Болонського процесу.

Актуальність проблеми забезпечення якості освіти в Україні ще на початковому етапі реалізації на теренах вітчизняної освіти принципів Болонського процесу визначена як така, що є «... національним пріоритетом і передумовою національної безпеки держави» [1].

Мета освіти сьогодні – створення такої її системи (за структурою, організацією та змістом), яка на основі національних надбань світового значення та усталених європейських традицій забезпечить формування фахівців, здатних здійснювати професійну діяльність на демократичних та гуманістичних засадах у системі суспільної праці для забезпечення розвитку інформаційно-технологічного суспільства, бути конкурентоспроможними на світовому ринку праці, реалізовувати соціальну політику як пріоритетну функцію держави, що спрямовується на розвиток та самореалізацію особистості, задоволення її освітніх і духовно-культурних потреб [2; 3]. Все більше уваги звертається на *універсальності підготовки випускника та його адаптованості до ринку праці – конкурентоспроможності та мобільності на основі особистісної зорієнтованості навчального процесу.*

На сучасному етапі розвитку суспільства величезною є роль правової освіти. Це найважливіша компонента особистісного та соціального спрямування освіти. Як і в освіті загалом, у викладанні дисциплін правового циклу відбувається еволюція, суть якої полягає у зміні парадигми формування змісту освіти – перехід від знаннево-орієнтованого підходу до діяльнісного особистісно-орієнтованого.

Фундаментальне значення у підготовці сучасного фахівця-правника має система знань історико-правового спрямування, складові якої забезпечують наукове підґрунтя, методологічну базу та фаховий інструментарій для вивчення галузевих і міжгалузевих напрямів юриспруденції та підготовки фахівця-правника. Так, у роботі [4] зазначається, що «...галузевої та інші юридичні науки вивчають окремі сфери, сторони держави і права ... і не можуть дати цілісного і повного уявлення про державно-правову організацію суспільства». Саме суспільно-історична практика породжує об'єкт пізнання, висуває його на перший план для подальшого теоретичного осмислення, зокрема проблеми джерел права, діалектики правової діяльності та правових відносин як форми і результату цього різновиду соціальної діяльності [5]. Вагомі напрацювання в цьому напрямі досліджень належать відомим вченим-історикам права Л. Бостану, В. Глинянину, В. Макарчуку, А. Рогожину, М. Страхову, Б. Тищину, О. Шевченку тощо, теоретикам права С. Алексєєву, В. Нерсисянцу, Ю. Оборотову, О. Скакуну, Ю. Шемшученку тощо. Проте у цей час розвиток компетентісного підходу в методиці викладання історико-правових дисциплін перебуває на початковому етапі реалізації.

Мета історико-правової освіти – пізнання закономірностей еволюції держави і права країн світу, досвіду практичного застосування державно-правових інструментів та юридичних технологій, сформованих у минулому та історично обумовлених об'єктивними суспільними процесами, їхнє використання в сучасних державно-правових системах.

Завдання:

- сприяння ширшій загальній підготовці студентів з питань і проблем історії держави і права країн світу та правових систем, виробленню у них правового світогляду, необхідного для засвоєння і застосування права у практичній діяльності;
- створення передумов для якнайкращого засвоєння спеціально-правових знань загальнотеоретичного та галузевого циклів;
- формування наукового світогляду про державно-правові процеси, що відбуваються у світі і в Україні;
- ознайомлення з найкращими надбаннями законодавчого мистецтва і правотворчістю держав і народів, видатних діячів у різні історичні епохи [6].

Дослідження процесів генезису, становлення, розквіту і занепаду держави і права в певних цивілізаціях сприяє формуванню загальної і професійної культури майбутнього правника. Воно насамперед дає змогу, що існування певних державно-правових інститутів історично обумовлене, залежить від рівня розвитку суспільства та правової культури населення конкретного регіону [7].

З огляду на зазначене, викладемо місце історико-правової підготовки в структурі змісту правової освіти.

Зі змісту рисунка видно, що навчальний процес не є засвоєнням окремих правових предметів і дисциплін, а є цілісною системою професійної підготовки на основі широкого використання інтегрованого підходу, синергетичних зв'язків тощо.

Поряд із змістом зазначимо технологію внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості освітнього процесу як такого, тобто питання: «Що є мірилом якості освіти?». В традиційному, домінуючому сьогодні у вітчизняній системі освіти вимірі її кінцевим результатом є знання, набір умінь та навичок. Проте досвід реформ у європейському освітньому просторі такий результат розглядає як недостатній, бо він не характеризує завершеності освіти.

Кінцевим результатом освіти є здатність якісно здійснювати систему функцій у процесі особистісно- та суспільно-орієнтованої діяльності. Готовність і спроможність фахівця до такої діяльності визначається системою компетенцій випускника навчального закладу, що включає не тільки традиційно визначені у стандартах освіти знання, уміння та навички, але і формування ціннісно-мотиваційних ставлень та проектування на їхній основі особистісно- та суспільно-значущої діяльності [3; 8]. Наголос у цьому випадку робиться на універсальності підготовки випускника та його адаптованості до ринку праці через особистісну орієнтованість навчального процесу, мотиваційно-діяльну активність суб'єкта навчання, інформатизацію та використання сучасних освітніх технологій. Існує три підходи (моделі, рівні) освіти, на основі яких можна розбудовувати і аналізувати освітній процес [9].

- *Підхід з погляду змісту.* Головним є те: «Що викладається», зміст, закріплений у навчальному плані (навчальній програмі). Результат визначається набором можливостей (здатності) студента до засвоєння знань, які можуть бути реалізовані на аудиторних заняттях і в позааудиторний час.

- *Підхід з погляду процесу навчання.* У цьому випадку головними питаннями є: «Що відбувається під час навчання? Як студенти навчаються? Що насправді вони засвоюють з того, що викладається?». Аналізу підлягають «реальні» явища і процеси, що відбуваються, коли студенти разом з викладачем здійснюють пізнавальну діяльність на аудиторних заняттях чи позааудиторний час.
- *Підхід з погляду результатів.* Такий підхід спрямовує на формування набору компетентностей (знань, умінь, навичок, ставлень тощо), якими оволоділи студенти.

Пріоритетність використання третього підходу зумовлена тим, що в інноваційному суспільстві на відміну від індустріально-технологічного чільне місце у визначенні суспільних процесів належить людині, яка є ґрунтовно підготовлена не тільки як фахівець у певній галузі, а й здатна на основі використання власного освітньо-наукового потенціалу шляхом рефлексії сформувати мотиваційно-ціннісну модель діяльності та спрямувати її на задоволення як власних потреб, так і на досягнення суспільно значущого результату. Тому в освіті відбувається переорієнтація оцінки результатів освітньої діяльності (навчання) з понять «підготовленість», «освіченість», «загальна культура», «вихованість» на поняття «компетенція» і «компетентність» випускника (фахівця). Відповідно фіксується компетентнісний підхід в освіті [2; 3; 10]. Компетенції (компетентності) визначають як: здатність виконувати якусь роботу якісно і ефективно; відповідність претендента вимогам, що висуваються при зайнятті посади; здатність виконувати виробничі функції в особливих умовах.

Радою Європи прийнято визначення **ключових компетенцій**, якими «повинні володіти молоді європейці», включно серед них спеціальні і професійні компетенції в межах навчальної дисципліни. Результатами вважаються набори компетенцій, що включають знання, глибину усвідомлення і навички особи, яка навчається. Останні визначаються для програми загалом та кожного її блоку (модуля) [9].

Технології формування компетенцій ґрунтуються на тій тезі, що знання «даремні» без компетенцій, тому без наявності певної компетенції сприйняті знання можуть навіть не з'явитися [2]. Діяльнісний принцип організації правової освіти якраз дає змогу через спостереження та аналіз, порівняльно-історичний та формально-юридичний прийоми, моделювання правових явищ і процесів у правотворенні та правозастосуванні виробляти необхідні компетенції у фахівця. Враховуючи задекларовані позиції, нами на основі компетентнісного підходу розроблено програму навчальної дисципліни «Історія держави і права зарубіжних країн». Наведемо схему формування компетенцій [6] (табл.).

Система компетенцій з навчальної дисципліни «Історія держави і права зарубіжних країн»		
Культурні, соціальні, політичні	Загальнонаукові	Предметні, трудові, підприємницькі
1. Аналізувати та оцінювати найважливіші досягнення національної, європейської та світової правової науки і практики, орієнтуватися у ціностях та переконаннях сучасного суспільства щодо юридичних питань і проблем. 2. Співвідносити розуміння історичного становлення і сучасного стану правових явищ і процесів щодо політичних, економічних і суспільних процесів у різних країнах світу. 3. Застосовувати засоби і технології аналізу, порівняння та використання правових знань. 4. Володіти загальною та спеціальною термінологією рідною та широковживаними іноземними мовами, застосовувати навички мовлення та норми відповідної мовної культури, інтерактивно використовувати загальну та спеціальну інформацію історико-правового характеру. 5. Знаходити, описувати та порівнювати прояви правової поведінки людини і суспільства у різні історичні часи в різних соціокультурних системах. 6. Оцінювати діяльність історичних осіб, політичних, релігійних і громадських об'єднань, суспільних верств з точки зору забезпечення правової взаємодії. 7. Визначати та характеризувати різні системи правових цінностей в їх історичному розвитку та їх вплив на розвиток суспільства і життя людей. 8. Опановувати моделі правової культури (правової етики) та поведінки, стратегії конструктивної правотворчої та правозастосовчої діяльності в умовах соціально-економічних, політичних, етнокультурних та інших відмінностей між народами, різноманітності світу і людської цивілізації в її історичному розвитку. 9. Застосовувати навички правової культури, популяризувати та прищеплювати їх у професійній та громадській діяльності. 10. Застосовувати методи правового виховання, орієнтовані на систему індивідуальних, національних і загальнолюдських цінностей для розробки і реалізації стратегій та моделей поведінки й кар'єри.	1. Визначати суттєві ознаки і тенденції розвитку найважливіших державно-правових явищ і процесів, що лежать в основі правотворення та правозастосування. 2. Порівнювати і співвідносити розуміння соціально-економічних, політичних, етнокультурних та релігійних явищ і процесів щодо правотворення і правозастосування у різні історичні періоди. 3. Порівнювати особливості розвитку державно-правових явищ і процесів різної сутності та рівня складності і встановлювати відмінності (специфічності) між ними та комплексну взаємодію у формуванні цивілізаційних правових систем в історичному аспекті. 4. Визначати основні елементи та характеризувати і порівнювати моделі державно-правових систем співвідносно з динамікою соціально-економічних, політичних, соціо- та етнокультурних процесів в їх історичному розвитку з метою удосконалення правотворення і правозастосування як невід'ємних передумов розвитку суспільства, забезпечення інтересів особи, соціальних груп і суспільних структур.	1. Причинна (детермінаційна) – передбачає уміння виокремлювати чинники, значимі для виникнення, розвитку та регуляції стану тих чи інших історико-правових явищ, процесів і державно-правових систем. 2. Хронологічна (динамічна) – передбачає уміння встановлювати та розуміти хронологічні межі існування державно-правових станів, виокремлювати їх ключові етапи і характеризувати стан, динаміку і наслідки. 3. Просторова – передбачає уміння структурувати державно-правовий простір за особливостями організації, властивостей і функцій та орієнтуватися в ньому. 4. Логічна – уміння аналізувати, пояснювати державні і правові факти, визначати основні тенденції, зв'язки та взаємовплив соціально-економічних, політичних, соціо- та етнокультурних, релігійних тощо явищ і процесів в історичній динаміці державно-правового простору, сучасній стадії його розвитку та прогнозувати (моделювати) його динаміку у майбутньому. 5. Інформаційна – передбачає уміння отримувати різними способами, включно шляхом дослідження, та працювати з джерелами загальнонаукової, історичної і правової інформації для того, щоб характеризувати та порівнювати динаміку державно-правових явищ і процесів на різних етапах їх генезису. 6. Порівняльно-аналітична – передбачає уміння аналізувати конкретно-функціональні характеристики і стан державно-правових явищ, процесів і систем та порівнювати їх кількісні і якісні характеристики на різних етапах формування і розвитку та між собою. 7. Систематизуюча – передбачає уміння розрізняти властивості елементів державно-правових систем у їх взаємозв'язку, встановлювати ієрархічні взаємодії, структурно-функціональні співвідношення компонентів на всіх рівнях соціально-економічної, політичної і правової організації. 8. Моделююча – передбачає уміння моделювати структуру державно-правових систем на всіх етапах їх розвитку, визначати напрямки та швидкість розвитку процесів, що відбуваються в них, наслідки видозмінення (включно порушення) їх структурно-функціональної стійкості. 9. Аксесологічна – формулювати версії й оцінки динаміки державно-правових систем і еволюції державо- і правотворчого процесів загалом, характеризувати та порівнювати вплив соціально-економічних, політичних і соціокультурних чинників, властивих тому чи іншому періоду розвитку цивілізації та в певний історичний час, на перебіг правотворення і правозастосування в цілому. 10. Практично-діяльнісна – застосовувати сучасні методи (способи, засоби) ретроспективного аналізу державно-правових систем, стану їх розвитку, стійкості та відповідності потребам особи і суспільства загалом, прогнозувати стандартні та ймовірнісні наслідки їх змін на всіх етапах їх формування і функціонування, виробляти рекомендації з прогнозування та регулювання політико-правового розвитку у напрямку забезпечення ефективності правотворення та правозастосування в інтересах особи і суспільства в цілому. 11. Мовленнєва (репрезентаційна) – формулювати усні та письмові повідомлення щодо виникнення, тлумачення та розвитку термінологічного апарату історико-правових знань на конкретних етапах їх формування, представляти результати навчання та навчально-дослідницької діяльності науковою мовою, чітко, стисло, зрозуміло, доступно та результативно для успішного навчання професійної та громадської аудиторії. 12. Формуюча – визначати вплив історико-правових знань на становлення наукового світогляду та загальну правову культуру особистості і суспільства.
Професійні компетенції		
1. Розуміти причини та механізми виникнення, формування і розвитку, умов забезпечення стійкості державно-правових систем в різних соціально-економічних, політичних, соціо- та етнокультурних середовищах. 2. Застосовувати адекватні методи дослідження та створювати моделі процесів правотворення і правозастосування у певних державно-правових системах в їх історичному розвитку. 3. Уміти створювати програму вивчення та реалізовувати її щодо функціональної структури та динаміки історико-правових процесів і прогнозування їх розвитку. 4. Розуміти суть правотворення і правозастосування в конкретних державно-правових умовах співвідносно до характеру історичного процесу. 5. Уміти застосовувати критерії оцінки відповідності державно-правових систем характеру соціально-економічного, політичного, соціо- та етнокультурного і релігійного стану суспільства на певному історичному етапі розвитку цивілізації. 6. Самостійно робити висновки щодо ефективності, можливості практичного використання (історичної перспективності) державно-правових систем в цілому або окремих елементів їх структурно-функціональної організації в сучасному державо- і правотворенні.		

7. Розуміти системність та різноманітність державно-правових структур, багатовекторність їх розвитку і суджень про них, приймати та аналізувати пропозиції щодо їх вдосконалення.
8. Мати професійні незалежні знання та судження про цивілізаційні, загальнодержавні, регіональні проблеми правотворення та правозастосування з урахуванням соціально-економічної, політичної, соціо- та етнокультурної і релігійної специфіки.
9. Застосовувати співвідносно до потреб державо- і правотворчої практики загальноцивілізаційний та національний історико-правовий досвід, критично аналізувати його та пропонувати соціальнозначимі зміни до нього.
10. Вміння здійснювати професійну, дослідницьку та просвітницьку діяльність в сфері історико-правових знань.

Як висновки, виокремимо параметри можливої конкретної моделі підготовки фахівця-правника:

- оволодіння обсягом знань, умінь і навичок, передбачених нормативними документами (Державні освітні стандарти, навчальні плани, програми);
- корекція стандартів і планів відповідно до рівня розвитку правничих методологій і методів дослідження;
- формування змісту і організації навчального процесу на основі компетентнісного підходу та з урахуванням суспільно- і особистісно значущих інтересів (загальні курси і курси на вибір);
- оволодіння інноваційними технологіями навчання з обов'язковим залученням дослідницьких, імітаційних та діяльнісних елементів;
- забезпечення цілісності і глибини кваліфікаційної підготовки в умовах зростання інформаційного потоку;
- створення гнучкої системи підготовки, що відповідає потребам ринку праці;
- реалізація принципу навчання, що розвиває;
- досягнення розуміння тим, кого навчають, сутності і значимості своєї фахової пріоритетності;
- розвиток аксіологічних орієнтирів у майбутнього фахівця;
- забезпечення становлення раціонального мислення, рефлексивності;
- соціально-особистісна орієнтація, набуття спроможності, умінь співвідносити власні потреби, інтереси із суспільним устроєм, конкурентоздатність;
- здійснення інноваційної політики як з боку викладача, так і з боку студента (відновлення і введення нових змістових і діяльнісних компонентів освіти, інформаційних засобів, їхня розробка, вироблення навичок моделювання суспільно-правових процесів).

Література:

1. Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні / Указ Президента України № 1013/2005 від 4 липня 2005 року.
2. Вища освіта України і Болонський процес / Степко М. Ф., Болюбаш Я. Я., Шинкарук В. Д., Грубінко В. В., Бабин І. І.; за ред. В. Г. Кременя. – Тернопіль: Вид-во «Навчальна книга – Богдан», 2004. – 382 с.
3. Вища освіта України і Болонський процес. Навчальна програма / Степко М. Ф., Болюбаш Я. Я., Шинкарук В. Д., Грубінко В. В., Бабин І. І. – 2-ге вид., доп. і переробл. – К.: Дельта, 2007. – 24 с.
4. Пархоменко Н. М., Легуша С. М. До визначення змісту окремих методів теорії держави і права // Науковий вісник Дипломатичної академії України. Випуск 13. Зовнішня політика і дипломатія: історичний та сучасний виміри / За заг. ред. Б. І. Гуменюка, В. Г. Ціватого. – К., 2007. – 240 с.
5. Бостан Л. М., Бостан С. К. Історія держави і права зарубіжних країн: навчальний посібник. – 2-ге видання, перероб. і доп. – К.: Центр навчальної літератури, 2008. – 730 с.
6. Грубінко А. Історія держави і права зарубіжних країн (навчально-методичні матеріали для студентів заочної форми навчання). – Тернопіль: Видавничий відділ ТНПУ імені Володимира Гнатюка, 2007. – 44 с.
7. Алексеев С. Восхождение к праву. Поиски и решения. – М.: НОРМА, 2001. – 752 с.
8. Кремень В. Підвищення ефективності вищої освіти і науки як дієвого чинника суспільного розвитку та інтеграції в європейське співтовариство // Освіта України. – 2004. – № 17.
9. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / Під заг. ред. О. В. Овчарук. – К.: «К.І.С.», 2004. – 112 с.
10. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI ст. // Освіта України. 2001. – № 47. – 12 жовтня.